

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.228
Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника,
доктору економічних наук,
професору
**Левандівському Омеляну
Тарасовичу**

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора, професора кафедри фінансів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника **Щура Романа Івановича** на дисертаційну роботу **Ходана Максима Анатолійовича** «**Місцеві бюджети як драйвер розвитку економіки територіальних громад у воєнний час**», подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Карпатського національного університету імені Василя Стефаника на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, темами. Повномасштабна війна докорінно змінила умови функціонування територіальних громад України, посиливши їхню роль у забезпеченні життєдіяльності населення, підтриманні критичної інфраструктури, організації допомоги внутрішньо переміщеним особам, фінансуванні заходів цивільного захисту та створенні передумов для відновлення територій. За таких умов місцеві бюджети перестають бути лише фінансовими планами органів місцевого самоврядування та набувають значення важливого інструменту антикризового управління, підтримання соціально-економічної стійкості й адаптації територіальних громад до тривалих воєнних ризиків.

Актуальність теми дисертаційного дослідження **Ходана Максима Анатолійовича** посилюється суттєвою асиметрією впливу війни на фінансовий стан територіальних громад. Місцеві бюджети тилкових, прифронтових,

тимчасово окупованих і деокупованих територій функціонують у принципово різних умовах, що визначаються станом місцевої економіки, міграційними процесами, масштабами руйнування інфраструктури, змінами податкової бази, обсягами гуманітарного навантаження та можливостями органів місцевого самоврядування оперативно перерозподіляти фінансові ресурси.

Водночас зростання обсягів міжбюджетних трансфертів, зміна структури податкових надходжень, переорієнтація видатків із програм розвитку на забезпечення базових потреб населення, безпеку та підтримання критичної інфраструктури актуалізують необхідність удосконалення науково-методичних підходів до оцінювання фінансової спроможності, бюджетної стійкості та адаптивності територіальних громад.

Особливого значення набуває дослідження механізмів, за допомогою яких місцеві бюджети можуть не лише забезпечувати поточне функціонування громад, а й виступати драйвером їхнього економічного розвитку, підтримувати підприємницьку активність, сприяти відновленню інфраструктури, підвищувати якість публічних послуг та створювати передумови для післявоєнного відновлення.

Важливою складовою актуальності роботи є також дослідження участі громадськості у бюджетному процесі. В умовах дефіциту фінансових ресурсів, обмеження публічності окремих бюджетних процедур і зниження можливостей громадського контролю партисипативне бюджетування може виступати інструментом підвищення обґрунтованості бюджетних рішень, визначення реальних потреб населення, зміцнення довіри до органів місцевого самоврядування та посилення соціальної згуртованості територіальних громад.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Карпатського національного університету імені Василя Стефаника в межах науково-дослідної роботи, державний реєстраційний номер ДіР 2126U000128, у рамках якої здобувачем поглиблено теоретико-методичні засади дослідження місцевих бюджетів, удосконалено підходи до оцінювання

їхньої дохідної спроможності та бюджетної стійкості, а також здійснено економетричне оцінювання впливу соціально-економічних і воєнних чинників на формування фінансових ресурсів територіальних громад.

Таким чином, тема дисертації Ходана М.А. є актуальною, має вагомое теоретичне та прикладне значення, відповідає сучасним проблемам розвитку територіальних громад України й органічно поєднує теорію місцевих фінансів, статистичний аналіз, економетричне моделювання та інституційні механізми громадської участі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Наукові положення, висновки та рекомендації здобувача відповідають вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують завдання поглиблення теоретико-методичних засад аналізу місцевих бюджетів і розроблення рекомендацій щодо посилення їх ролі у розвитку економіки територіальних громад в умовах війни.

Обґрунтованість результатів забезпечується логічною побудовою дослідження, відповідністю його структури поставленій меті й завданням, використанням теоретичних, нормативно-правових, статистичних та аналітичних матеріалів, а також застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, автором використано системний, порівняльний, історико-ретроспективний, динамічний і структурний аналіз, статистичні та графічні методи, абстрактно-логічне узагальнення, регресійне моделювання і тест Чоу.

Важливою перевагою роботи є поєднання описового та економетричного аналізу. Автор не лише фіксує зміни в обсягах і структурі доходів та видатків місцевих бюджетів після 2022 року, а й перевіряє трансформацію самого механізму їх формування під впливом соціально-економічних і воєнних чинників. Вірогідність результатів підтверджується

використанням офіційної статистики, даних органів державної влади та місцевого самоврядування, зіставленням абсолютних, структурних і відносних показників, а також узгодженістю результатів порівняльного, статистичного та економетричного аналізу.

Окремої уваги заслуговує інтерпретація ситуації, за якої воєнні змінні у регресійній моделі є статистично незначущими, тоді як тест Чоу підтверджує структурний злам. Це обґрунтовано свідчить, що війна не обов'язково спричиняє одномоментне падіння бюджетних доходів, але змінює режим їх формування, роль трансфертів, структуру податкової бази та механізми бюджетної адаптації.

Наукові висновки логічно впливають із поставлених завдань, є аргументованими, внутрішньо узгодженими та підтвердженими відповідними розрахунками. Основні положення дослідження апробовано на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях та оприлюднено у фахових наукових виданнях.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях. Достовірність результатів дисертаційного дослідження забезпечується використанням чинних нормативно-правових актів, офіційних даних органів державної влади та місцевого самоврядування, статистичних і бюджетних матеріалів, аналітичних джерел міжнародних організацій, а також узагальненням праць вітчизняних і зарубіжних учених.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленні теоретико-методичних засад функціонування місцевих бюджетів в умовах війни, удосконаленні підходів до оцінювання їхньої фінансової спроможності та бюджетної стійкості, а також розробленні рекомендацій щодо адаптації місцевої бюджетної політики до воєнних і післявоєнних викликів. У дисертації удосконалено:

- трактування місцевого бюджету як багатовимірної економічної категорії, що поєднує фінансову, соціальну, інституційну та просторову складові;

- методичний підхід до оцінювання дохідної спроможності місцевих бюджетів на основі динамічних, структурних і відносних показників;

- підхід до аналізу видаткової політики з урахуванням функціональної структури видатків, видаткової забезпеченості населення та параметрів бюджетної стійкості;

- розуміння впливу війни на місцеві фінанси як структурної трансформації механізмів формування доходів і розподілу видатків.

У роботі запропоновано систему індикаторів оцінювання дохідної спроможності, аналітичну рамку бюджетної стійкості у воєнний період, підхід до інтерпретації структурних змін у формуванні доходів, а також концепцію воєнного партисипативного бюджету з урахуванням безпекових, соціальних і відновлювальних пріоритетів.

Основні результати дисертації відображено у 14 наукових працях, з яких 8 статей опубліковано у фахових виданнях категорій «А» та «Б». Одна зі статей вийшла у виданні *Public and Municipal Finance*, що індексується у міжнародних наукометричних базах даних. Тематика публікацій охоплює дохідну спроможність місцевих бюджетів, бюджетну стійкість, адаптацію міських фінансів, економетричне моделювання та партисипативне бюджетування.

Загальний обсяг опублікованих праць становить 5,7 друкованого аркуша. Отже, основні результати та положення наукової новизни дисертації достатньо повно оприлюднені й пройшли належну наукову апробацію.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості використання розроблених теоретичних положень, методичних підходів і рекомендацій органами державної влади та місцевого самоврядування, фінансовими органами,

науковими установами й закладами вищої освіти для оцінювання дохідної спроможності, бюджетної стійкості та фінансової автономії територіальних громад.

Результати дослідження вже використано у практичній діяльності Департаменту фінансової політики Львівської міської ради. Зокрема, враховано методичні підходи до аналізу формування дохідної та видаткової частин бюджету Львівської міської територіальної громади, оцінювання ефективності бюджетного планування і виконання бюджету, аналізу структури надходжень, а також рекомендації щодо підвищення прозорості бюджетного процесу та розвитку партисипативного бюджетування.

Основні теоретичні положення, аналітичні матеріали та методичні підходи дисертації також упроваджено в освітній процес Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» при викладанні дисципліни «Бюджетна система України». Матеріали дослідження використано для оновлення навчально-методичного забезпечення тем, пов'язаних із формуванням і виконанням місцевих бюджетів, оцінюванням ефективності бюджетних програм, фінансовою децентралізацією та партисипативним бюджетуванням.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації.

Аналіз змісту анотації та основного тексту дисертаційного дослідження Ходана Максима Анатолійовича засвідчив їх загальну змістову відповідність у частині формулювання теми, мети, об'єкта, предмета, основних наукових завдань, положень наукової новизни, практичного значення та загальних результатів дослідження. Анотацію викладено українською та англійською мовами. Її зміст стисло й достовірно відтворює основну концепцію дисертації, відповідно до якої місцевий бюджет розглядається як багатовимірний інструмент забезпечення фінансової спроможності, бюджетної стійкості, адаптації та розвитку територіальних громад в умовах війни.

В анотації належним чином відображено результати аналізу дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів, роль податкових надходжень і міжбюджетних трансфертів, трансформацію бюджетних пріоритетів у воєнний період, асиметричність впливу війни на громади з різним територіальним статусом, а також значення інституцій громадянського суспільства та партисипативних механізмів. Викладені в анотації твердження щодо структурного характеру впливу війни, виокремлення моделей бюджетної адаптації та бюджетного виживання, а також ролі бюджету участі знаходять відповідне теоретичне й емпіричне обґрунтування в основному тексті дисертації. Анотація не містить наукових результатів, які були б відсутні в основному тексті роботи. Українська та англійська версії анотації загалом є змістово ідентичними.

Дисертацію та анотацію оформлено відповідно до Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 лютого 2017 року за № 155/30023.

Дискусійні положення і зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Загалом дисертаційне дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні. Водночас окремі його положення мають дискусійний характер і можуть бути поглиблені у подальших наукових дослідженнях.

1. У дисертаційній роботі паралельно використовуються поняття «місцевий бюджет», «міський бюджет» та «бюджет територіальної громади». Зокрема, у формулюванні об'єкта і предмета дослідження на с. 20–21 переважно вживається поняття місцевого бюджету, тоді як у меті, завданнях і положеннях наукової новизни на с. 22–26 значна частина положень сформульована стосовно міських бюджетів. Враховуючи те, що поняття місцевого бюджету є ширшим і охоплює бюджети різних видів територіальних утворень, доцільно було б чіткіше визначити співвідношення зазначених

категорій та уніфікувати їх використання у ключових структурних елементах роботи.

2. Економетричне моделювання впливу соціально-економічних і воєнних чинників на формування доходів місцевих бюджетів, представлене у підрозділі 2.3 на с. 137–160, здійснено переважно на основі даних бюджету Львівської міської територіальної громади. Такий підхід дозволив автору детально дослідити бюджетну поведінку тилового міста, однак обмежує можливості поширення одержаних результатів на громади з іншим рівнем безпекових ризиків, масштабами руйнувань та міграційного навантаження. Розширення емпіричної бази за рахунок прифронтових, деокупованих або менш фінансово спроможних громад дало б змогу перевірити універсальність виявленого структурного зламу та підвищити зовнішню валідність результатів. У зв'язку з цим постає питання: якими, на думку здобувача, могли б бути результати аналогічного моделювання для прифронтової громади та чи можна очікувати, що виявлені для Львова закономірності зберуться за іншого воєнного статусу території?

3. Методичну обґрунтованість проведеного регресійного аналізу посилило б більш детальне представлення результатів діагностики економетричної моделі. Зокрема, доцільно було б навести результати перевірки часових рядів на стаціонарність, залишків моделі - на автокореляцію та гетероскедастичність, а незалежних змінних - на мультиколінеарність. Це дозволило б повніше оцінити статистичну надійність отриманих параметрів та уникнути ризику хибної регресії. Хотілося б почути пояснення здобувача: чи здійснювалися відповідні діагностичні тести і наскільки стійкими залишаються отримані коефіцієнти?

4. Запропоноване здобувачем розмежування фіскальної та адаптивної бюджетної стійкості є науково значущим, оскільки дозволяє оцінювати не лише здатність бюджету виконувати фінансові зобов'язання, а й спроможність громади оперативно змінювати бюджетні пріоритети під впливом зовнішніх шоків. Водночас цей підхід у роботі представлено

переважно на концептуальному рівні. Його практичну цінність підвищила б формалізація у вигляді системи взаємопов'язаних індикаторів, інтегрального показника або порогових значень, за якими можна було б віднести громаду до відповідного рівня бюджетної стійкості та здійснювати міжгромадські порівняння.

5. На с. 209–214 автором запропоновано концепцію воєнного партисипативного бюджету, яка передбачає адаптацію бюджету участі до потреб безпеки, цивільного захисту, відновлення критичної інфраструктури, підтримки військовослужбовців, ветеранів та постраждалих груп населення. Позитивно оцінюючи цю пропозицію, слід зазначити, що її організаційно-методичне забезпечення потребує подальшого розвитку. Зокрема, доцільно конкретизувати категорії допустимих проєктів, критерії їх безпекової експертизи, порядок попереднього відбору, процедури громадського голосування, механізми контролю та показники оцінювання результативності. У цьому контексті виникає питання: яким чином пропонується забезпечити відкритість і громадський контроль за реалізацією такого бюджету, не створюючи водночас ризиків розголошення інформації, що може мати безпекове значення?

Висловлені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер, не знижують загальної наукової цінності роботи та можуть слугувати напрямами подальших досліджень автора.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Беручи до уваги актуальність, наукову новизну та важливість здобутих автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, практичну цінність сформульованих положень і висновків, вважаю, що дисертаційна робота Ходана Максима Анатолійовича є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, у якому розв'язано актуальне наукове завдання щодо поглиблення теоретико-методичних засад функціонування місцевих бюджетів і розроблення практичних рекомендацій із посилення їх ролі у забезпеченні

фінансової стійкості, адаптації та економічного розвитку територіальних громад в умовах війни.

Таким чином, дисертаційне дослідження на тему **«Місцеві бюджети як драйвер розвитку економіки територіальних громад у воєнний час»** відповідає вимогам галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка, вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами) «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а також Вимогам до оформлення дисертації (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 зі змінами), а її автор, **Ходан Максим Анатолійович**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент:

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри фінансів

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника

Роман ЩУР